

12. Фанталова Е.Б. Об одном методическом подходе к исследованию мотивации и внутренних конфликтов / Е.Б. Фанталова // Психол. журн. – 1992. – Т. 13, № 1. – С. 107-117.
13. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – С. 368.
14. Шестопалова Л.Ф., Кожевнікова В.А. Особенности изменений личности и социального функционирования у жертв экстремальных ситуаций / Л.Ф. Шестопалова, В.А. Кожевнікова // Международный медицинский журнал. – 2010. – № 1. – С.6-10.
15. Maddi S.R. The Story of Hardiness: Twenty Years Of Theorizing, Research And Practice // Consulting Psychology Journal. 2002. Vol. 54. – P. 173–185.

The paper considers the problem of the person's experiencing the effects of an emergency. Analyzed the main approaches to the problem of value orientations in modern psychology and the role of value-semantic structures of personality in the mechanisms of effects of experiencing psychotraumatic situation. The relation between mental disorders and personality of crisis with the characteristics of its value-sense orientation. The results of study of value-semantic sphere and hierarchy of values in individuals affected by the emergency.

Keywords: trauma, stress, injuries, emergency situation, valued-sense sphere.

Отримано: 4.03.2011

УДК: 155.413+303.32+305.235

Ван Джун

Психологічні відмінності молодшого школяра та молодшого підлітка на певному етапі соціалізації

У статті представлено аналіз психологічних відмінностей молодшого школяра та молодшого підлітка на етапі соціалізації. Встановлено, що молодший підлітковий період (молодші школяри 10-12 років) є найбільш благоприємним та сензитивним щодо формування позитивного, особистісно-орієнтованого процесу соціалізації.

Ключові слова: психологічні відмінності, молодший школяр, підліток, соціалізація.

В статті представлено аналіз психологічних отличій молодшого школьника і молодшого підлітка на етапі соціалізації. Установлено, що молодший підлітковий період (молодші школьники 10-12 років) є найбільш сприятливим для формування позитивного, особистісно-орієнтованого процесу соціалізації.

Ключеві слова: психологічні відмінності, молодший школьник, підліток, соціалізація.

Перед тим, як перейти до обговорення проблеми соціалізації дитини, нам необхідно висвітлити проблему вікової періодизації для того, щоб знайти обґрунтування вікового періоду, дослідження якого здійснюється в нашій роботі. Необхідність такого обґрунтування пов'язана зі "спеціалізацією" нашого дослідження, тобто воно є вузько спрямованим з точки зору глобального вивчення такого феномена, як соціалізація, яка має місце з моменту народження людини та продовжується впродовж усього її життя.

Ми не включили в план нашого дослідження власне підлітковий (від 13 років), точніше середній та старший підлітковий періоди, оскільки в цьому віці провідними стають процеси індивідуального соціального росту з вибором соціальних ролей та самоідентифікації.

Як експериментальний вік нами був визначений період від 10 до 12 років. Дослідники пубертатного періоду називають цю стадію "нічиєю землею" [17], тому що певна маса дітей належить до певного соціального прошарку – початкової або середньої школи. З одного боку, дитина цього віку вже має достатньо розвинуту пізнавальну сферу (ми маємо на увазі не розвиток інтелектуальних структур, які традиційно діагностуються за допомогою різних тестів інтелекту, а такий розвиток дитини, який дозволяє їй свідомо виражати свої соціальні відношення та переваги), з другого боку, ми спробували уникнути безпосереднього впливу підліткового віку у всій його специфіці. Як пише Дж. Липсиц, цей вік є стратегічно важливим з виховної точки зору, дуже сензитивний не тільки до негативних впливів соціуму, але й до культурних цінностей, які визначають в подальшому головні життєві вибори – у галузі освіти, якості міжособистісних відношень, соціальних орієнтацій, здоров'я [18].

Саме все це і визначає основні складнощі нашої задачі – обрані вікові межі є перехідними від молодшого шкільного віку до пубертатного: формально 10-річна дитина є молодшим школярем, але за психофізіологічними показниками вже починається статеве дозрівання. Складність цього вікового прошарку пов'язана з майже відсутністю психологічного наповнення. Одні вчені розглядають цей віковий інтервал як завершення дитинства та приписують 10-12-річним ті ж риси, що і 8-10-річним [5], інші бачать у цьому ж

інтервалі всі задатки пубертату і розглядають у розділах “Психологія підлітка” [12].

Молодший підлітковий період – це той відрізок онтогенезу, коли вікові зміни зовні проходять літично, різких фундаментальних зсувів не має. Результати переломних змін в особистісних характеристиках, як відмічає Д.Й.Фельдштейн, чітко виступають лише при порівнянні особливостей дітей на початку та наприкінці вікового етапу [14]. Тому досліджуваний відрізок онтогенезу, перехід від молодшого шкільного до молодшого підліткового віку, ми розглядаємо в конкретній методологічній інтерпретації, яку надав йому у свій час Л.С.Виготський [4]. Йдеться про особистісний розвиток як про внутрішньо детермінований (тобто детермінований не випадковим набором зовнішніх обставин, а внутрішніми протиріччями; тільки через призму цієї внутрішньої логіки переломлюються будь-які зовнішні впливи), цілеспрямований (здатний сумувати, накопичувати зміни) процес, що розвивається.

Для того, щоб на практиці виділити принципові відмінності особистості молодшого школяра та молодшого підлітка, необхідно порівняти не тільки особистісні зміни, але й зміни у пізнавальних процесах.

Когнітивна перебудова є, на думку багатьох дослідників, головною подією, яка започатковує багато якісних змін у поведінці підлітків, перш за все, відоме всім відкриття власного Я. Мислення на рівні формальних операцій та гіпотетичні розмірковування вперше виявляються саме у 10-12-річних школярів. Хоча мислення дітей цієї вікової групи ще не настільки абстрактне, як у більш старших підлітків, воно вже досить відрізняється від мислення дітей молодшого шкільного віку: більш рефлексивне, діти можуть усвідомлювати процеси власного мислення, мисленнєві, мовленнєві та мнемічні стратегії [17].

Порівняно з молодшими школярами, у молодшого підлітка з’являється здібність оперувати гіпотезами під час рішення інтелектуальних задач. Цікаво, що коли молодший підліток зіштовхується з необхідністю вирішувати задачу, яка для нього є новою, в більшості випадків він прагне використовувати різноманітні підходи до її розв’язання, прагне знайти найбільш ефективний. Ці здібності виникають не спонтанно, а формуються та розвиваються під час шкільного навчання, під час оволодіння знаковими системами, які прийняті у багатьох сучасних науках. Отже, однією з найбільш суттєвих особливостей молодшого підлітка є те, що в процесі навчання дитина засвоює на логічному рівні всі мисленнєві операції. Не випадково цю стадію розвитку мислення

Ж. Піаже визначив як стадію формальних операцій. Головною особливістю розвитку мислення в цьому віці є те, що поступово окремі мисленеві операції перетворюються у цілісну структуру [11], поступово, завдяки рефлексії, яка є новоутворенням молодшого шкільного віку, дитина починає розмірковувати про ідеали, про майбутнє, формується більш глибокий та узагальнений погляд на світ, тобто у неї триває поступове становлення світогляду.

Крім того, що молодший підліток набуває дорослу логіку мислення, у нього відмічається подальший розвиток таких пізнавальних процесів, як сприйняття та пам'ять. При переході від молодшого шкільного до молодшого підліткового віку, школярі вже не засвоюють матеріал на пам'ять за допомогою багатьох повторів матеріалу. В процесі ускладнення навчання й розвитку інтелектуальних здібностей діти починають трансформувати текст або інший навчальний матеріал, полегшуючи його запам'ятовування та відтворення.

Як відмічає А.А. Реан, у молодшого підлітка на фоні домінуючої позиції логічної пам'яті, гальмується розвиток пам'яті механічної, що може призвести до виникнення низки негативних явищ, які провокують проблеми соціалізації при переході від молодшого шкільного до молодшого підліткового віку [10].

Дорослішаючи дитина поступово набуває практичного життєвого досвіду та певних навичок. При цьому мається на увазі, що уява нерозривно пов'язана з розвитком мислення та пам'яті. В цьому віці уява виконує ще одну важливу функцію – регуляторну, коли неможливість задовольнити основні потреби та бажання у реальному житті легко компенсується фантазіями.

Молодший підлітковий етап є одним з основних у процесі становлення емоційно-вольової регуляції особистості.

Саме на межі 10-12 років підвищується збудливість, проявляється різка зміна настроїв і переживань. В певних умовах шкільного життя, як відмічає Д.І. Фельдштейн, зовні хвилювання та обурення дитини можуть не проявлятися, а інколи (це стосується міжособистісної сфери) може проявлятися імпульсивність у поведінці [14].

Новий рівень спілкування, предметом якого стають елементи рефлексивного особистісного досвіду, виступає тим інтерпсихічним простором, в якому починають розвиватися нові – власне підліткові процеси розвитку. Особливого значення в цей період набуває спілкування з однолітками, яке стає гострою потребою та пов'язане з багатьма переживаннями – це також одне з новоутворень, порівняно з молодшим шкільним віком, коли на першому плані

були переживання, пов'язані з відношенням до дитини в першу чергу вчителя. Поступово, починаючи з 10 років дитина починає цінити свої відношення з однолітками, вперше проявляється біполярність почуттів.

За даними досліджень С.В.Кондратьєвої та П.Р.Галузо, спілкування молодших підлітків з дорослими має деякі гендерні відмінності. Зокрема, дівчата цього віку в два рази частіше ніж хлопці застосовують засоби довірливого спілкування (побажання, роз'яснення дорослим їхні помилок, порада). У хлопців діагностовано лише малоефективні способи спілкування з дорослими – сміх, вираз образи, мовчання як реакція на звертання дорослого, глузування тощо [11].

Молодші підлітки вже проявляють досить високу критичність стосовно дорослих, можуть диференціювати їх на любимих та нелюбимих, дають більш повні, глибокі, більш позитивні характеристики тим, кого люблять, підмічають індивідуальні стилі діяльності; тих, кого люблять, наділяють демократичними рисами, а тих, кого не люблять – авторитарними [11].

Особливості сприйняття та усвідомлення регулюють поведінку молодших підлітків. Це, на думку С.В.Кондратьєвої та П.Р.Галузо, проявляється в тому, що їм властива вибірковість у визначенні способів та мотивів спілкування з приємними та неприємними дорослими (зокрема, вчителями). Фактор розуміння молодшим підлітком дорослих є одним з найважливіших у формування особистості на цьому етапі онтогенезу. Від того, наскільки успішно буде сформована ця сфера особистісної соціалізації, в подальшому буде залежати ставлення до соціального оточення як до цілі або як до засобу спілкування.

В молодшому підлітковому віці вперше створюються основи для феномена, який пізніше буде суттєво впливати і на поведінку дитини, і на її взаємини з оточенням – так званого “підліткового комплексу емоційності” [8].

За О.Я.Чебикіним, найбільш типовими емоціями, які вперше починають проявлятися у молодшого підлітка, є здивування, допитливість, нудьга, образа, подив, задоволення, розчарування, сором, натхнення, здогадка, зацікавленість, радість, сумнів, злість, боязнь, байдужість.

Особливе місце у становленні емоційної сфери молодшого підлітка займає прояв критичності до інших та до себе – це одна з найперших прикмет початку пубертатного періоду, який має місце наприкінці молодшого шкільного віку (10 років). За даними К.Н.Поліванової, саме в цьому віці дитина починає “переходити на

особистості”, вказує дорослому на дрібні помилки, недоліки, не необ’єктивність або несправедливість. Ця підвищена чутливість до того, як дитину сприймають оточуючі, є характерною для початку пубертатного дозрівання [9].

Розвиток рефлексії та довільності поведінки, які є надбанням молодшого шкільного віку, продовжують активно розвиватися в молодший підлітковий період. Зростання самосвідомості призводить до того, що дитина досить критично оцінює власну зовнішність і душевні властивості, активно рефлексує оцінку дорослими її вольових якостей та здібностей.

Як відмічає М.В.Єрмолаєва, в цей період будь-які дрібні зауваження щодо зовнішнього вигляду, які попадають на підґрунтя невпевненості підлітка у себе, залежно від обставин, можуть викликати або афективну реакцію або депресивний стан [38].

Позитивним новоутворенням молодшого підліткового періоду є розвиток соціальних емоцій, які за Д.Майєрсом, представляють собою переживання особистістю свого відношення до оточуючих її людей, яке виникає, формується та проявляється у системі міжособистісних відношень. Підлітковий шлях до індивідуальності пролягає саме через спілкування з іншими [18].

Нова стадія емоційного розвитку характеризується появою здібності до децентрації, тобто здібність відсторонитися від власних емоційних переживань, сприймати емоції, емоційні стани іншої людини [12]. Найбільш суттєва властивість взаємин між молодшими підлітками – їх принципова рівноправність, яка включає, в першу чергу, право на власну емоційну оцінку всього, що відбувається у групі [17].

В.А.Татенко як основне суб’єктне новоутворення, яке з’являється на межі молодшого шкільного та молодшого підліткового віку, вважає психологічну спроможність дитини до підпорядкованої вимогам реальності довільної актуалізації свого психічного досвіду, перші спроби керувати своєю психічною активністю і, насамперед, активністю уяви, спрямованої на виконання вимог поставленої задачі. Онтогенетична специфіка суб’єктного механізму самоактуалізації полягає у тому, що дитина відкриває в собі здатність і відповідний мотив до продуктивної, результативної довільної дії й обов’язково (старанного, якісного, своєчасного та ін.) виконання того, що їй потрібно зробити [13].

Саме в цей період при неблагоприємних умовах розвитку (конфлікти в сім’ї, незадовільні відносини з товаришами, завищена самооцінка, недоліки навчально-виховного процесу у школі), відмічає П.М.Якобсон, можна спостерігати перші прояви асоціаль-

них почуттів. Важливим моментом, який викликає образ, озлобленість є нехтування дорослих особистості самого підлітка, його прагнень, устремлень [15].

Якісні зміни трапляються в цей період і у мотиваційній сфері. При переході від молодшого шкільного до молодшого підліткового періоду мотиваційну сферу характеризує поступовий перехід від аморфної однорівневої системи спонук до ієрархічної побудови системи мотивів, а також тенденція до формування свідомого та вольового регулювання поведінки [11]. З розвитком процесів самосвідомості спостерігаються якісні зміни мотивів, деякі з них характеризуються більшою стійкістю. За механізмом дії мотиви стають не безпосередньо діючими, а такими, що виникають на підставі свідомо поставленої цілі та свідомо прийнятого наміру.

Визначне значення у розвитку дитини як особистості мають мотиви діяльності та поведінки, в яких виражається характер її відношення до себе, до інших людей, суспільства, рівень самосвідомості та соціальної відповідальності. Дослідження співвідношення мотивів, механізмів побудови та змін їхньої ієрархії, умов та причин трансформації особливо важливо, оскільки структура особистості представляє собою відносно стійку конфігурацію головних, всередині ієрархізованих мотиваційних ліній, з колективістською, індивідуально-суспільною, груповою, індивідуалістичною спрямованістю [6].

На першій стадії підліткового періоду, у дітей 10-11 років мотивування вчинків та діяльності має відтворюючий характер. Молодші підлітки віддають перевагу оцінці з боку дорослих, які, в основному, оцінюють кінцеві результати діяльності дітей. Звідси мотивування власних вчинків має у підлітків поверхневий та ситуативний характер. Діти ще не вміють встановлювати зв'язки між своїми вчинками та особистісними якостями, але вже у 11 років у підлітків починають формуватися здібності до самоаналізу, у них розвивається дуже критичне ставлення до себе.

Спостерігається ситуативний інтерес до внутрішнього світу, як власного, так і оточуючих підлітка дітей. Саме в цей період спостерігається притаманний тільки цьому періоду новий виток егоцентризму. За Д.Елкіндом [16], молодші підлітки відчувають себе об'єктами постійної уваги та оцінювання оточуючими, їхні реакції постійно намагаються передбачити.

Особлива роль молодшого підліткового періоду полягає в тому, що саме в надрах цього етапу дозрівають та починають проявляти себе деякі поведінкові різновиди потреби в автономії, які можуть провокувати виникнення різноманітних порушень у дітей, зокрема порушень учбової діяльності. Кількість випадків психогенної

шкільної дезадаптації у підлітків зростає, порівняно з молодшими школярами. Це пояснюється величезним стрибком у розвитку психіки.

Молодшому підлітку властиве перше виникнення відчуття дорослості, під яким розуміється його відношення до самого себе вже як до дорослого, його уявлення або відчуття себе цілком дорослим. Відчуття дорослості в цьому віці не є обов'язково усвідомленим. Проте воно є специфічною для підліткового віку формою самосвідомості, соціальною за своїм змістом.

Першим основним його показником є виникнення у молодших підлітків потреби, щоб оточуючі відносилися до них не як до малюків, а як до дорослих. У разі неврахування цієї потреби вчителем, підлітки проявляють образу, різні форми протесту: неслухняність, брутальність, упертість, порівняння себе з дорослими або товаришами, зіткнення і конфлікти.

Пізніше іншими показниками відчуття дорослості будуть наявність у підлітків прагнення до самостійності і бажання захистити деякі сфери свого життя від втручання дорослих. До таких сфер відносяться: взаємостосунки з товаришами, заняття у вільний час, учбові обов'язки і тому подібне.

Природно, що відчуття дорослості у підлітків виявляється з неоднаковою яскравістю, в різних ситуаціях, і ступінь його сформованості теж неоднаковий.

Окрім відчуття дорослості, у підлітків існує тенденція до дорослості – прагнення бути і вважатися дорослими. У цьому плані підлітків доцільно розділити на дві групи.

У дітей першої групи тенденція до дорослості виявляється у взаємостосунках з дорослими і товаришами, в копіювання різних сторін поведінки і зовнішнього вигляду дорослих. Підлітки претендують на відношення до них, як до дорослих і на відповідні нові права у відносинах з дорослими і товаришами. Надзвичайно важливим моментом є бажання підлітків, щоб оточуючі визнали той факт, що вони вже не маленькі. Ця тенденція виявляється тим яскравіше, чим більше підлітку здається, що дорослі і товариші відносяться до нього ще як до маленького і не беруть до уваги те, що він тепер уже теж дорослий. Незадоволеність підлітків ставленням дорослих виявляється в різних формах протесту, починаючи з грубості, неслухняності, закінчуючи зіставленням себе дорослим або відмовою від спілкування з товаришами [1].

Отже, у цієї групи підлітків яскравий прояв тенденції до дорослості співпадає з невизнанням дорослими або товаришами їх претензій на дорослість.

У підлітків другої групи, без яскраво вираженої тенденції до дорослості, претензії на дорослість теж існують. Вони виявляються у взаємостосунках з дорослими і товаришами, але епізодично, при обмеженні дорослими свободи або самостійності підлітка. Протест набуває форми епізодичної неслухняності, ситуативної грубості або впертості.

Тенденція до дорослості і відчуття дорослості у підлітків виникають за протилежних умов: як при авторитарній системі виховання, регламентації всієї поведінки і опіки, так і за умов значної свободи і самостійності. В цілому формування у підлітків різних видів дорослості в практиці відносин з оточуючими, побудованих за зразком відносин дорослих, відбувається в діяльності, оволодівши якими, підліток орієнтується на зразки і еталони дорослості.

Розвиток молодшого підлітка – це перехідний період, коли від абсолютного наслідування дорослого він переходить до рівняння на однолітків. Але рівняння на дорослого може виявлятися не безпосередньо, а через наслідування ровесника, який вже засвоїв якісь сторони дорослості, або старшого товариша. Існує також інший шлях засвоєння дорослості – в безпосередньому контакті з дорослими, в спільних з ними справах і заняттях, праці. Вибір підлітком “зразка” і успішне дорослішання залежить від найближчого оточення, його цінностей, критеріїв і вимог, які висуваються близькими. І, не в останню чергу, від внутрішніх якостей самого підлітка: інтелектуальних завдатків і здібностей, властивостей темпераменту тощо.

Результати мінілонгітюдного дослідження на вибірці трьохсот підлітків 10-12 років шкіл міста Одеси дозволили виявити та описати особливості та динаміку соціалізації молодших підлітків.

На першому етапі молодшого підліткового віку (десятий та одинадцятий рік життя) зафіксована тенденція до зростання ролі однолітків, як агентів соціалізації, при послабленні позицій родичів (батьків). У соціальних взаємовідносинах спостерігається виокремлення як особливо значущого етико-морального та гностичного аспекту, що відображає фіксацію підлітків на оцінці духовно-моральних та інтелектуальних якостей в іншій людині. У ціннісній структурі “Я” виявлено стабільно високі значення абсолютного ціннісного статусу та домінування ціннісно-цілевих і ціннісно-інструментальних ресурсів, що забезпечує літичне протікання першої третини пубертатного періоду.

На другому етапі (дванадцятий та тринадцятий рік життя) відмічається посилення вже відмічених тенденцій у соціалізації. Але

ж, специфічним для цього віку є поширення кола агентів (“зірки”, літературні та кіногерої). Орієнтація 12-13-річних підлітків на взаємодію з молодшим дитьми свідчить про певну інфантилізацію. У сфері емоційно-комунікативних відносин починають домінувати акценти, пов’язані із оцінкою якостей іншої людини через призму її корисності та зовнішності [2,3].

Отже, проведене теоретико-емпіричне дослідження дозволило виявити закономірності, які підтвердили нашу думку про те, що молодший підлітковий період (школярі 10-12 років) є найбільш благоприємним з точки зору особистісного дозрівання щодо розвитку процесів соціалізації, оскільки соціальна і особистісна спрямованість взаємин підлітків у індивідуально-соціальній ситуації розвитку (персональні взаємини, емоційно-комунікативні відношення, ціннісні відношення) поетапна; створюється загальна позитивна картина цього психологічного процесу, кризові прояви досить літичні, а сам молодший підлітковий вік є сензитивним щодо формування позитивного, особистісно-орієнтованого процесу соціалізації.

Список використаних джерел

1. Алексеев В.А. Развитие самосознания на рубеже подросткового и юношеского возраста: автореф. дис. . на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогическая и возрастная психология” / В.А. Алексеев – М., 1985. – 19 с.
2. Ван Джун. Психологічні особливості самосприйняття в період мікрозмін в соціалізації молодшого підлітка /Ван Джун // Наука і освіта. – 2008. – № 8-9. – С. 42-48.
3. Ван Джун. Самосприйняття та індивідуальна соціальна ситуація розвитку молодшого підлітка /Ван Джун // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. – 2008. – № 12. – С. 284-291.
4. Выготский Л.С. Собрание сочинений. / Л.С. Выготский [под ред. А.М. Матюшкина]. – Т. 6. – М.: Педагогика, 1982.
5. Давыдов В.В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / В.В.Давыдов, В.И.Слободчиков, Г.А. Цукерман //Вопросы психологи. – 1991. – №1. – С.14-19.
6. Ломова Н.Г. Социальный психотравматизм подростков : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Н.Г. Ломова – М., 1994. – 17 с.
7. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: [в 2 т.] / С.Д. Максименко. – К.: Форум, 2002.

8. Поливанова К.Н. Психологическое содержание подросткового возраста / К.Н. Поливанова // Вопросы психологии. – 1996. – №1. – С.20-30.
9. Реан А.А. Психология познания педагогом личности учащихся / А.А. Реан. – М.: Высшая школа, 1999.
10. Сайко В.Д. Учет особенностей ценностных ориентаций младшего подростка как средство интенсификации воспитательной работы / В.Д. Сайко // Психология – практика обучения и воспитания. – Ч.1. – М., 1990. – С.84-92.
11. Серебрякова К.А. Условия формирования образа “Я” и представлений о сверстнике у подростков : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогическая и возрастная психология” / К.А. Серебрякова. – М., 2004. – 24 с.
12. Татенко В.А. Проблема розвитку суб’єктивних механізмів психічної активності в онтогенезі / В.А. Татенко : зб. текстів виступів на Міжнародних наукових Костюківських читаннях. Т. 1. – К., 1992. – С.76-77.
13. Фельдштейн Д.И. Психология развития человека как личности. Избр. труды. [В 2 Т.] / Д.И. Фельдштейн. Т.1. – М., 2005. – 568 с.
14. Якобсон С.Г. Психологические проблемы этического развития детей / С.Г. Якобсон. – М.: Педагогика, 1984. – 143 с. – (Першотвір).
15. Elkind D. Recent research on cognitive development in adolescence // Dragastin S., Elder G. Adolescence in the life cycle: Psychological change and social context. N. Y. Halsted Press. 1975. P. 49-61.
16. Jaromowic M Self -We-Others schemata and social identifications // Worchel S., Morales J. F., Paez D. Socials identity: International perspective. N. Y. 1998. P. 44-52.
17. Lipsitz J. S. Growing up forgotten: A review of re search and programs concerning early adolescence. Toronto. 1977.

In the article the analysis of psychological differences of junior schoolboy and junior teenager is presented on the stage of socialization. It is set that a junior juvenile period (junior schoolboys 10-12 years) is most favorable for forming positive, personality-oriented process of socialization.

Key words: psychological differences, elementary school children, adolescent socialization.

Отримано: 25.02.2011